

КУЗНИЧЕНКО О.В. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ О РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА СУДЕБНУЮ ЗАЩИТУ РАБОТНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

В сравнительном анализе действующих норм рассмотрены правомерности выделения права на судебную защиту работников ОВД как конституционного права, и его место среди других прав.

***

KUZNICHENKO O.V. SOME QUESTIONS ON REALIZATION RIGHT ON JUDICIAL PROTECTION OF LAW-ENFORCEMENT ORGANS EMPLOYEES

In the comparative analysis of effective standards are considered legitimacy of allocation of the right on judicial protection of workers law-enforcement organs as constitutional law, and its place among other rights.

І.М. ЛУКІНА

Національний університет внутрішніх справ

УДК 347.51

ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (на прикладі майнової відповідальності)¹

Досліджена сутність і функціональне призначення майнової відповідальності у механізмі цивільного судочинства та визначена специфіка її застосування.

На жаль, в науці цивільного процесуального права проблеми цивільної процесуальної відповідальності не одержали сьогодні ще повної теоретичної розробки, адже цивільна процесуальна відповідальність покликана забезпечувати реальність здійснення прав і виконання обов'язків учасниками судочинства. Ця проблематика є вузловою, тому постійно привертає увагу вчених (В.В. Бутнева, П.Ф. Єлисейкіна, І.М. Зайцева, М.В. Кузнєцова та ін.). У роботах Н.О. Чечиної, М.Й. Штефана, А.Г. Новикова аналізувалися окремі питання про примусові заходи в цивільному судочинстві, однак природа цивільної процесуальної відповідальності до кінця так і не була розкрита.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності і функціонального призначення майнової відповідальності в механізмі цивільного судочинства та визначенні специфіки її застосування.

Відомо, що цивільна процесуальна відповідальність розрізняється за змістом, функціям і характером впливу. Вона застосовується за різні порушення і звернена до суб'єктів, що займають неоднакове положення в процесі, в силу різного інтересу до розглянутої цивільної справи - це визначає особливості державного впливу. При цьому можна відмітити різні варіанти розподілу відповідальності на види [1, с.9]. Цільова спрямованість примусових заходів і спосіб охорони правопорядку у цивільному судочинстві дозволяє виділити дві групи відповідальності: майнову і немайнову. Спосіб впливу на розвиток процесуальних

правовідносин і суб'єктів у цих видів відповідальності різний, мети застосування в них теж відрізняються. Ціль будь-якої відповідальності складається у виправленні правопорушника і превенції нових порушень.

Розглянемо один із видів цивільної процесуальної відповідальності - майнову відповідальність, який в основному зводиться до двох складових: судові витрати і судові штрафи.

У главах ЦПК містяться окремі норми, що передбачають покарання у вигляді виплати штрафу (ч.1 ст.44, ч.2 ст.164, ст.174 ЦПК) і стягнення витрат (наприклад, ч.3 ст.259 ЦПК) [2]. Стягнення судових витрат у цілому є не що інше, як відшкодування збитків, що виникли з вини несумлінної сторони. Призначення судових витрат складається з компенсації і превенції [3, с.128].

Компенсаційна функція спрямована на відшкодування державі витрат по відправленню правосуддя. Разом із тим, дана функція за підсумками судового розгляду перетворюється в каральну, що, безсумнівно, являє собою відповідальність відповідної сторони (крім основного обов'язку мають бути сплачені також і судові витрати) [4, с.130]. Тобто, компенсуючи одному, караємо іншого, при тому, що цей інший нічого позитивного за рахунок чужого майна не придбав (додаткове обтяження).

Розгляд судових витрат у ракурсі ефективності цивільної процесуальної відповідальності припускає з'ясування ступеня виконання даними правовими заходами виховної функції. Покладання на відповідальну сторону тягот несення судових витрат повинне утримувати цю особу від порушення прав і законних інтересів інших осіб, або відшкодувати понесені стороною витрати. Держав-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Кройтор В.А. (НУВС).

не мито традиційно погоджується з відшкодуванням витрат держави на організацію і функціонування судової системи, у цьому вбачається основне, але не єдине її призначення.

Разом із тим, правосуддя - та область діяльності, яка задалегідь не може бути дохідною. Нерозумно підвищувати розмір державного мита тільки через те, що воно не окупає витрати на здійснення правосуддя. Функція державного мита не в тім, щоб цілком відшкодувати витрати - мова може йти тільки про часткове відшкодування, і перекладати усі витрати на осіб, що звертаються в суд, не можна [5, с.118]. Державне мито не грає превентивної ролі, що приділяється їй [6, с.16]. Особливо це твердження справедливе стосовно до немайнових спорів, де ставка державного мита невиправдано низька. У юридичній літературі саме по немайнових спорах найбільше часто приводяться приклади несумлінного звертання в суд. І, навпаки, надмірність державного мита по майнових спорах здатна негативно відбитися на доступі до правосуддя.

У даний час процесуальне положення позивача задалегідь слабкіше: його право вже порушене і добровільно не відновлюється, йому треба обміркувати лінію захисту або оплатити послуги адвоката, довести до відома іншу сторону щодо своїх процесуальних намірів, знаходячись при цьому в повному не веденні про її контраргументи, внести мито або довести своє право на одержання пільг по її оплаті, затратити час, а головне, сили на захист своїх прав. Усе це, на жаль, підтверджує, що до повної реалізації принципу рівності сторін на стадії порушення цивільної справи ще дуже і дуже далеко [7, с.25].

Послуги держави по здійсненню правосуддя частково компенсуються стягуванням з винної сторони державного мита. Фактично матеріальні витрати держави на організацію судочинства (поштові, канцелярські, оплата праці суддів, перекладачів, секретарів і т.д.) відшкодовуються за допомогою державного мита. В остаточному підсумку державне мито найчастіше сплачується особою, зовсім не зацікавленою у порушенні виробництва в справі. Ця особа примушується до здійснення обговорюваного платежу в порядку перерозподілу судових витрат (ст.75 ЦПК).

Ці положення дають можливість розглядати державне мито через призму цивільної процесуальної відповідальності. Як міра цивільної процесуальної відповідальності, державне мито має мету запобігання випадків несумлінного звернення до суду. Де ж критерій, що дозволяє чітко визначити факт несумлінного звертання до суду? Чи буде в цьому випадку застосовуватися ст.77 ЦПК? За яке конкретне процесуальне правопорушення стягується державне мито? Ці та інші питання незмінно виникають при уточненні ролі державного мита в механізмі процесуального регулювання.

Визнати державне мито мірою процесуальної відповідальності, не називаючи правопорушення, за яке стягується державне мито, це означає не дотримання логічної будівлі. Думаємо, що таким правопорушенням є несумлінне доведення суперечки до суду. Ця конструкція охоплює як випадки несумлінного звертання до суду позивача, так і несумлінну відмову або відхилення відповідача від добровільного задоволення правомірних вимог позивача. Тверда протидія, а часом і відверто вперте небажання однієї зі сторін прийти до компромісного рішення проблемної ситуації (особливо в досудовому порядку) дозволяє

виглумачити подібне поводження як несумлінне. Несумлінне доведення суперечки відповідачем до судового розгляду, коли позивач (заявник) для відновлення своїх порушених або, що заперечуються, прав і законних інтересів - змушений удаватися до судового захисту, або несумлінне (з негожими намірами) звертання в суд уможливіють по-новому глянути на природу державного мита. На перший план виходить її каральний аспект, а саме звертання до суду виступає як крайні міри рішення суперечки.

Державне мито як міра цивільної процесуальної відповідальності частково перетинається зі сплатою винагороди за фактичну втрату часу, викликану несумлінною заявою безпідставного позову або суперечки проти позову (ст.77 ЦПК). Оскільки несумлінним звертанням у суд заподіюється шкода двом суб'єктам (державі й іншій стороні), то логічне й застосування двох мір відповідальності: стягнення державного мита і сплата винагороди (ст.77 ЦПК). Правило про завчасну сплату державного мита до деякої міри утримує несумлінних осіб від зловживань правом на звертання до суду. При боротьбі із сутяжництвом виправдується попередній характер державного мита. Сутяжництво розуміється як заняття позовами в корисливих цілях, маючи до цього пристрась, смак, схильність, інтерес і яке являє собою зловживання можливостями судової системи. До ознак сутяжництва, як суспільного явища, можна віднести: багаторазовість звертань до суду по різних справах, дріб'язковість, нісенітність вимог, підвищена конфліктність [8, с.797]. Саме непримиренна, безкомпромісна позиція цієї сторони стає схованою причиною сутяжництва. У силу того, що сутяжництво як феномен не одержав у нашій країні особливо широкого поширення, наука не представила надійних механізмів його запобігання, які б у той же час не мали ніяких негативних побічних ефектів.

Державне мито - незвичайна міра відповідальності. Її своєрідність виникає з особливої цільової характеристики даної міри. Превенція процесуальних правопорушень, компенсація державних витрат, покарання правопорушників - не повний перелік цілей державного мита. Застосування відповідальності у вигляді сплати державного мита відбувається фактично після судового розгляду в порядку перерозподілу судових витрат (ст.75 ЦПК), коли несумлінна сторона уже встановлена.

У той же час державне мито як міра відповідальності несумлінного відповідача не так ефективна. Тривалість судового розгляду, неадекватність компенсації, невиконання судових постанов - головні пособники здійснення правопорушень, у тому числі процесуальних. Саме на усуненні цих недоліків, насамперед, варто зосередити зусилля по удосконаленню законодавства. Система формування мотивації боржника до належного виконання судового розпорядження, реалізована в рамках виконавчого виробництва, недостатня. Єдиними, по суті, засобами стимулювання може виступати матеріальний примус. Однак, сфера його застосування обмежена і не діє у випадках відсутності або недостатності майна боржника, на яке за законом можливе звернення стягнення. Цією обставиною досить часто й активно користуються несумлінні громадяни, що приховують своє майно. У цих випадках можна застосувати досвід німецьких законодавців (§880, 890 ЦПК) - ув'язнення боржника за невиконання судових постанов. Судові витрати є частиною судових витрат сто-

рін (ст.63 ЦПК). При перерозподілі судові витрати перестояють у відповідальність визначеної сторони.

Відмінність державного мита від судових витрат полягає в наступному.

Державне мито являє собою встановлений законом обов'язковий і діючий на всій території України платіж, стягнутий у доход держави за здійснення юридично значимих дій або видачу документів, у тому числі за дії, чинені судом із дозволу, перегляду цивільних справ, видачу судом копій документів. Судові витрати – це грошові суми, що підлягають стягненню при розгляді конкретної справи для виплати винагороди особам, що роблять сприяння в здійсненні правосуддя, відшкодування витрат судові по здійсненню перелічених у законі окремих процесуальних дій (ст.63 ЦПК). Розмір державного мита визначається законом і залежить від характеру та ціни позову, а розмір витрат – не залежить від характеру і ціни позову, він різний по кожній конкретній справі й залежить від реально зроблених витрат. Список судових витрат можна поповнити (проїзні, витрати по найманню житлового приміщення та ін.).

Наступним підвидом майнової цивільної процесуальної відповідальності є нечисленні судові штрафи. Структурно вони розташовані в главі 6 ЦПК, а також зазначені в санкціях конкретних цивільних процесуальних норм, що установлюють відповідальність за здійснення окремих цивільних процесуальних правопорушень (ст.ст.44, 48, 62/7, 95, 153, 172-174). Цивільні процесуальні штрафи – це самостійна галузева відповідальність у виді мір майнового впливу, встановленого ЦПК, що застосовуються судом до осіб, які не виконують покладених на них конкретних процесуальних обов'язків у складі цивільно-процесуальних правовідносин у справі [9, с.233].

Судові штрафи стягуються з особистих коштів громадян або посадових осіб. Копія визначення про накладення штрафу спрямовується особі, на яку накладений штраф (ст.82 ЦПК); також її сповіщається про час і місце судового засідання, однак неявка особи не є перешкодою для розгляду заяви.

За ст.83 ЦПК протягом десяти днів після одержання копії визначена особа, на яку накладений штраф, може просити суд або суддю, що наклали штраф, про зняття або зменшення розміру штрафу, і ця заява розглядається в судовому засіданні. Санкції, що передбачають як покарання судові штрафи, мають відносно визначений характер (до 10-ти неоподатковуваних податком мінімумів доходів громадян, наприклад, за ч.1 ст.48 ЦПК). Подібне дозволяє індивідуалізувати покарання в залежності від провини особи, конкретних обставин справи та ін. Винність особи є неодмінною умовою покладання відповідальності, про що свідчить включення до складу процесуального правопорушення вказівки на зневажливість при-

чин відповідного поведіння.

У ЦПК відсутні норми, що дозволяють суддям штрафувати сторони за їхню неявку в судове засідання, однак у статті 185-3 КоАП України "Прояв неповаги до суду" така відповідальність передбачається, і судді іноді цю норму застосовують.

Підсумовуючи, можна зробити відмітити наступне.

1. Майнова процесуальна відповідальність є особистою матеріальною відповідальністю громадянина за зроблене правопорушення в цивільному судочинстві і зв'язана зі звуженням матеріальної сфери порушника.

2. Майнова цивільна процесуальна відповідальність складає якісний (видовий) показник покарання і його розмір - кількісний.

3. Відшкодування судових витрат у виді державного мита розглядається як міра процесуальної відповідальності сторін за несумлінне доведення суперечки до суду.

4. Судові штрафи мають відносно визначений характер. Серед них можна виділити дві особливості: а) покладаються переважно на осіб, що сприяють відправленню правосуддя, б) встановлені за порушення процесуальних обов'язків (зловживання суб'єктивним процесуальним правом карає іншими мірами відповідальності).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецов Н.В. Санкции в гражданском процессуальном праве: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 /Сарат. юрид. ин-т им. Д.И. Курского. -Саратов, 1981. -20 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України /Сост. А.П. Буценко. -Х.: ТОВ «Одиссей», 2004. -191 с.
3. Гражданский процесс: Учебник /Под ред. М.К. Треушников. -М.: Проспект, 1998. -584 с.
4. Вукот М.А., Зайцев И.М. Гражданский процесс: Курс лекций. -Саратов: Изд-во «Полиграфист», 1999. -384 с.
5. Рассахатская М.А. Доступность и эффективность правосудия как средства реализации задач судопроизводства //Хозяйство и право. -2001. -№ 4. -С.24-33.
6. Вафин М.Х. Судебные расходы по гражданским делам: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 /МГУ. -М., 1984. -20 с.
7. Сахнова Т.В. Справедливый судебный процесс: иллюзии или реальность? //Меж вуз. сб. науч. тр. /Под ред. В.В. Яркова, М.А. Вукот, Г.А. Жилина и др. -Екатеринбург, 2000. -С.12-18.
8. Ожогов С.И. Словарь русского языка. -М.: Рус. яз., 1987. -1882 с.
9. Штефан М.Й. Цивільний процес. -К.: ІнЮре, 1997. -608 с.

Надійшла до редколегії 12.11.2004

ЛУКИНА И.М. ГРАЖДАНСКАЯ ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ (НА ПРИМЕРЕ ИМУЩЕСТВЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ)

Исследованная сущность и функциональное назначение имущественной ответственности в механизме гражданского судопроизводства и определена специфика ее применения.

***

LUKINA I.M. THE CIVIL REMEDIAL RESPONSIBILITY (ON EXAMPLE OF THE PROPERTY RESPONSIBILITY)

The investigated essence and functional assignment of the property responsibility in the mechanism of civil legal proceedings also is determined specificity of its application.